

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ЯК ПІДГРУНТЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВИНЯТКОВОСТІ

Яценко О. В.,

кандидат історичних наук,

директорка департаменту освіти Вінницької міської ради

Аногація. Політична винятковість — це складне явище, яке формується під впливом історичних, культурних, економічних та ідеологічних факторів. Вона визначається суб'єктивним сприйняттям країною своєї ролі та значення у світовій системі. У своїх крайніх проявах винятковість стає характерною рисою національного, політичного фанатизму. Саме в цьому випадку можна і потрібно говорити про неї як про причину і ознаку фанатизму.

Політична винятковість та політична невизначеність — це два протилежні, але часто взаємопов'язані поняття в політичній науці. Розуміння їх відмінностей та взаємодії допоможе глибше аналізувати політичні процеси та явища.

Ключові слова: політична винятковість, політична невизначеність, унікальність, ідеологія винятковості, політична нестабільність

Abstract. Political exceptionalism is a complex phenomenon that is formed under the influence of historical, cultural, economic, and ideological factors. It is determined by the country's subjective perception of its role and significance in the world system. In its extreme manifestations, exclusivity becomes a characteristic feature of national, political fanaticism. It is in this case that we can and should talk about it as a cause and sign of fanaticism.

Political exceptionalism and political uncertainty are two opposite, but often interrelated, concepts in political science. Understanding their differences and interactions will help to analyze political processes and phenomena more deeply.

Keywords: political exclusivity, political uncertainty, uniqueness, ideology of exclusivity, political instability.

Вступ

Політичну винятковість можна охарактеризувати як стійкий стан суспільної свідомості, стрижнем якої є постулат, що відмінності однієї нації чи держави якісно переважають над іншими,

є невразливими до історичних, культурних, ментальних, політичних, воєнних впливів на неї інших націй чи держав. З іншого боку, це своєрідна декларація і пропаганда державної політики й, одночасно, певний прояв націоналізму (а в найгіршому варіанті, як свідчить історія, і нацизму).

Певні держави використовують концепцію політичної винятковості для обґрунтування унікальності своєї політичної системи та історичної місії [1]. Політична винятковість певної країни доводилась наявністю «особливого шляху» її розвитку. Саме пошуки цього «особливого шляху» як обґрунтування своєї винятковості характерні для різних країн і націй, особливо в періоди формування їхньої національно-політичної ідентичності, або коли перед ними поставало завдання здійснення масштабної модернізації соціально-економічної й політичної систем та самоствердження на світовій політичній арені. Це створює уявлення про їхню історичну обумовленість бути лідерами у міжнародній системі, що впливає на внутрішню політику і глобальну стратегію. Безумовно, що виникає низка проблем соціально-політичного та морального характеру, які вимагають відповіді на, здавалось би очевидне, але не просте питання саме в контексті невизначеності: завдяки чому окремі нації та держави здобувають, чи «мають право» на подібну винятковість? Відповідь на таке питання вимагає теоретичного осмислення феномену політичної винятковості і представляє значний дослідницький інтерес.

Основна частина

Який взаємозв'язок між поняттями «політична винятковість» і «політична невизначеність»? Коротко кажучи, під останньою потрібно розуміти стан, коли існують значні сумніви щодо майбутнього політичного розвитку, відсутності чітких правил гри та непередбачуваності політичних рішень [8]. Невизначеність як підґрунтя для винятковості може бути в умовах нестабільності, коли люди часто шукають простих відповідей та сильних лідерів, що може сприяти поширенню ідеологій винятковості. В цьому випадку очевидним є діалектичний взаємозв'язок між цими поняттями, які посилюють одне одного. Так, винятковість посилює невизначеність, оскільки виключає компроміси та діалог з іншими. Невизначеність, у свою чергу, підсилює винятковість, оскільки люди шукають у ній впевненості та стабільності. Одночасно, винятковість може бути причиною невизначеності, оскільки прагнення до винятковості часто призводить до конфліктів з іншими групами або державами, що дестабілізує ситуацію. Ідеологія винятковості також може викликати внутрішні суперечності та розколи в суспільстві.

У таблиці, розташованій нижче, наведемо деякі порівняльні характеристики феноменів «політична винятковість» і «політична невизначеність».

	Політична винятковість	Політична невизначеність
Характерні риси	<ul style="list-style-type: none"> • Ідеалізація власної системи 	<ul style="list-style-type: none"> • Відсутність стабільності • Часті зміни політичного курсу

	<ul style="list-style-type: none"> • Відмова від універсальних цінностей • Схильність до ізоляціонізму • Постійне використання міфів та символів для об'єднання суспільства 	<ul style="list-style-type: none"> • Конфлікти між різними політичними силами • Недовіра до політичних інститутів
<p>Загальний механізм формування</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Спрощення складної реальності: ідеї про винятковість часто спрощують розуміння складних історичних та соціальних процесів. • Посилення соціально-психологічної єдності: відчуття винятковості може об'єднувати людей, створюючи відчуття спільності та належності до особливої групи. • Легітимізація влади: ідеї про винятковість можуть використовуватися для легітимізації влади і підтримки існуючого політичного порядку. 	<p>Механізм формування політичної невизначеності включає такі основні етапи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Зовнішні або внутрішні виклики: економічні кризи, соціальні конфлікти, війни, або геополітичні зміни створюють нестабільні умови. • Втрата довіри до влади: громадяни починають сумніватися в здатності уряду чи лідерів вирішувати проблеми. • Політична боротьба: зростає конкуренція між політичними силами, які намагаються заповнити вакуум влади. • Нестійкість інститутів: державні інституції не справляються з кризою, що посилює невизначеність і нестабільність. • Пошук нових рішень: з'являються нові політичні лідери або ідеї, що прагнуть вирішити кризу, що може як стабілізувати ситуацію, так і продовжити невизначеність. <p>Цей процес є динамічним і часто нелінійним, посилюючись через взаємодію внутрішніх та зовнішніх чинників.</p>
<p>Роль</p>	<ul style="list-style-type: none"> • нестандартні політичні моделі можуть забезпечувати тривалу стабільність і ефективне управління, як у випадку Швейцарії або Сінгапуру. • країни з унікальними політичними системами можуть мати сильнішу дипломатичну або 	<p>Політична невизначеність може відігравати як негативну, так і позитивну роль:</p> <p><i>1. Негативна роль:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Дестабілізація: спричиняє економічні кризи, зменшення інвестицій та зростання соціальної напруженості.

	<p>економічну позицію через їхній особливий статус, як США або Саудівська Аравія.</p> <ul style="list-style-type: none"> • політична винятковість допомагає визначити, як країна бачить себе і як її сприймають інші, що впливає на внутрішню згуртованість та зовнішні відносини. • унікальні політичні системи можуть впроваджувати інноваційні підходи до вирішення проблем і досягнення розвитку. 	<ul style="list-style-type: none"> • Вразливість до зовнішнього впливу: країни з політичною невизначеністю стають мішенями для зовнішніх впливів та маніпуляцій. <p><i>2. Позитивна роль:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Стимул для реформ: може бути поштовхом для політичних змін, реформ або демократизації. • Можливості для нових лідерів: відкриває шлях для нових політичних сил та ідей. <p>Загалом, політична невизначеність може бути як викликом, так і шансом для оновлення політичних систем.</p>
Причини	<ul style="list-style-type: none"> • Часто ідея винятковості виникає на тлі значних досягнень в області культури, економіки або військової справи. • Релігійні вчення, які проголошують обраність певної групи людей, сприяють виникненню почуття винятковості. • Расові теорії, які в минулому часто використовувалися для обґрунтування переваги одних народів над іншими. • Міфи та легенди про минуле можуть формувати колективні ідентичності та посилювати відчуття винятковості. • Ідеологічні конфлікти, такі як «холодна війна», що супроводжувалися взаємними звинуваченнями у винятковості. 	<ul style="list-style-type: none"> • Зміна влади: перехідний період після виборів або зміна уряду може викликати невизначеність через можливі зміни в політиці. • Економічна нестабільність: кризи, інфляція або інші економічні проблеми можуть спричинити політичні коливання. • Соціальні протести та конфлікти: незадоволеність населення може призводити до масових протестів, які впливають на політичну стабільність. • Геополітичні зміни: міжнародні конфлікти або санкції можуть змінити політичний ландшафт всередині країни. • Невизначеність у законодавстві: зміни в правових актах або їхня непослідовність можуть створювати нестабільність.
Приклади	<ul style="list-style-type: none"> • Швейцарія: нейтралітет і пряме народне правління через референдуми забезпечують країні політичну стабільність і виняткову незалежність у міжнародних справах. 	<ul style="list-style-type: none"> • Президентські вибори в США 2020 року: суперечки щодо результатів виборів посилили політичну напруженість і нестабільність. • Криза у Венесуелі: протистояння між урядом Ніколаса Мадуро та опозицією, економічні проблеми й

	<ul style="list-style-type: none"> • Сингапур: поєднання авторитарного правління та вільної ринкової економіки створило унікальну політичну модель, яка поєднує жорсткий контроль із високим економічним розвитком. • Саудівська Аравія: абсолютна монархія із законодавством на основі шариату, де влада повністю зосереджена в руках королівської сім'ї, представляє виняткову політичну систему для сучасного світу. • Куба: соціалістичний режим, що триває понад півстоліття, у поєднанні з економічною ізоляцією від більшості світу робить країну політично винятковою. • США: концепція американської винятковості, де країна вважається особливою через свою історію демократії, вплив на міжнародну політику та унікальну Конституцію. 	<p>міжнародні санкції призвели до глибокої політичної невизначеності.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Арабська весна: хвиля протестів і повстань у країнах Близького Сходу та Північної Африки викликала зміну режимів і періоди нестабільності. • Україна після Революції Гідності: зміна влади, війна на Донбасі та анексія Криму призвели до політичної та економічної невизначеності.
--	--	--

Таблицю складено автором.

Невизначеність політичної винятковості пов'язана, як ми зазначали вище, із питанням — які критерії цієї винятковості і на якій основі та чи інша країна привласнює собі винятковий статус? На сьогодні цілком очевидним є те, що політична винятковість базується на комплексі факторів, включаючи історичну унікальність, культурну перевагу, ідеологічну та релігійну обґрунтованість, а також економічні та військові можливості країни. Вони формують уявлення певних країн про їхню унікальність та винятковість. Це явище є складним та багатограним, і пояснити його можна кількома ключовими аспектами.

Потрібно зауважити, що політична винятковість часто включає національну винятковість як одну зі складових, хоча ці поняття не є тотожними. Національна винятковість у цьому контексті виступає як ідеологічна основа, що обґрунтовує винятковість політичну [4]. Національна винятковість може бути використана для обґрунтування певної зовнішньої політики або втручання в життя інших країн, з метою «поширення цінностей» або «захисту національних інтересів», що вважаються унікальними та важливими для міжнародного порядку.

Отже, чимало країн вважають себе винятковими через їхню історичну роль у світовій історії, політиці, війнах чи дипломатії. Наприклад, Сполучені Штати Америки часто посилаються на ідею

«американської винятковості» на основі свого становлення як демократичної республіки, своєї ролі у Другій світовій та Холодній війні. Історія країни, яка включає великі досягнення, перемоги чи інновації, часто створює підґрунтя для уявлення про те, що ця нація є особливою [10; 11].

Національна ідентичність і культура також грають значну роль у формуванні відчуття винятковості. Країни з багатою культурною спадщиною, як-от Китай чи Індія, можуть вважати себе винятковими через давні традиції, філософські системи та досягнення у мистецтві чи науці. Ці держави можуть сприймати свою культуру як таку, що має унікальну цінність для людства, що відрізняє їх від інших націй [2].

Винятковість може бути частиною геополітичної стратегії. Деякі держави використовують ідею винятковості для виправдання своєї зовнішньої політики та міжнародних дій. Наприклад, росія часто використовує наратив своєї виняткової ролі як захисника слов'янських народів та православного світу для пояснення своїх дій у міжнародній політиці [3; 9]. У цьому контексті винятковість слугує ідеологічною основою для зовнішньополітичних амбіцій.

Країни з потужною економікою, як-от Німеччина чи Японія, можуть сприймати свою винятковість через призму економічної переваги. Економічний успіх дозволяє націям вважати себе більш розвиненими та успішними у порівнянні з іншими, що також впливає на їхню самооцінку та глобальні амбіції.

Деякі країни вважають себе винятковими через відданість певним цінностям чи ідеалам. Наприклад, Франція з її ідеями про свободу, рівність та братерство може вважати себе лідером у просуванні демократичних цінностей та прав людини у світі [1]. Ці наративи дають країні моральне підґрунтя для участі у міжнародних процесах та формуванні глобальної політики. Держави, які відіграють ключову роль у створенні та підтримці міжнародних інститутів, таких як ООН, СОТ, НАТО та інші, можуть вважати свою участь у створенні на роботі цих інститутів доказом своєї винятковості. Вони сприймають себе як лідерів у глобальних питаннях і використовують цей вплив для підтримки власного іміджу виняткових країн.

Висновок

Таким чином, можна говорити про те, що невизначеність політичної винятковості виникає через багатофакторність цього явища та його суб'єктивність. Однак те, що одна нація вважає ознакою своєї винятковості, може не бути визнано іншими націями. Крім того, політичні, економічні та культурні зміни можуть змінювати уявлення про винятковість з часом. Важливо розуміти, що винятковість не є об'єктивним критерієм, а радше частиною національної ідентичності, яку країни використовують для самовизначення на світовій арені [5]. Варто також зауважити, що ідея винятковості будь-якої держави чи нації є небезпечною ілюзією, яка може призвести до серйозних негативних наслідків для цієї країни та світу.

З одного боку, для XXI сторіччя очевидним є те, що справжня велич будь-якого народу полягає не в його уявній винятковості, а в його здатності до співпраці, толерантності та поваги до інших культур. З іншого боку, на жаль, на тлі сьогоденних міждержавних стосунків між Україною і росією ми спостерігаємо протилежне. Визнання бажаності та необхідності росії бути «великою» сьогодні закладає основу для подальшої полеміки щодо політичної невизначеності [7]. Розуміння системи взаємозв'язаних факторів, що призводять до такої поведінки, є ключовим для розробки оптимальних стратегій реагування світової спільноти з метою зменшення ризиків для миру та стабільності [6].

Поширення ідей про винятковість у сучасному світі може призвести до кількох ризиків:

По-перше, до політичної нестабільності. Ідеї винятковості часто стають основою для націоналізму або етноцентризму, що може призводити до конфліктів між державами або всередині суспільств. Такі концепції можуть загострювати міжнародні суперечки та сприяти агресивній зовнішній політиці.

По-друге, до соціальної напруженості та дискримінації. Пропаганда винятковості певної нації, етнічної групи або культури може сприяти формуванню дискримінаційних настроїв у суспільстві, що в свою чергу веде до маргіналізації меншин, поглиблення соціальних розколів і посилення ксенофобії.

По-третє, до небажаних економічних наслідків. Винятковість може призвести до ізоляціонізму, коли країни починають обмежувати економічну співпрацю з іншими державами. Це може негативно вплинути на міжнародну торгівлю та інвестиції, що, у свою чергу, може загальмувати глобальний економічний розвиток.

По-четверте, ідеї винятковості можуть перешкоджати міжнародній співпраці у вирішенні глобальних проблем, таких як зміна клімату, бідність або пандемії. Якщо країни керуватимуться принципом своєї винятковості, це може знизити їх готовність до колективних зусиль і компромісів.

По-п'яте, просування ідей винятковості може призвести до культурного ізоляціонізму, коли суспільства обмежують взаємодію з іншими культурами, що призводить до зниження культурного різноманіття та обміну ідеями.

Отже, ідеї щодо винятковості можуть мати серйозні наслідки для політичної, соціальної та економічної стабільності як на національному, так і на глобальному рівні, що потребує принаймні подальшого теоретичного аналізу цього феномену з метою розуміння механізмів недопущення його реалізації в політичній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Боберо Ж. Світськість: французька винятковість чи універсальна цінність? *Дзеркало тижня*. 2002. 26 липня.

2. Валігура Н. Ю. Стратегія та доктрина зростання китайського впливу в світі (Strategy and doctrine of increase in chinese influence in the world). *Наукові записки студентів та аспірантів*. Серія «Міжнародні відносини» Вип. 5. 2020. С. 43–51.
3. Єршова Л. М. Витоки великороського шовінізму. *Вісник НАПН України: науково–аналітична доповідь і матеріали*. 2022. № 4 (1). С. 1–13.
4. Ковальова Г. Опозиція «свій - чужий» при формуванні національної ідентичності в контексті глобалізації. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]*. Сер. : Філософія. 2009. Вип. 5. С. 84–91.
5. Корнієнко В. О., Денисюк С. Г. Формування європейської ідентичності: аргументи для України. *Політологічний вісник*. Вип. 80. Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка, 2018. С. 20–35.
6. Найт Ф. Х. Поняття ризику та невизначеності. *THESIS*. 1994. Вип. 5. С. 12–28.
7. Романчук О. Війна. Стан невизначеності для України URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27835388.html> (дата звернення: 04.10.2024).
8. Віннічук О. Політична невизначеність як складова розвитку українського суспільства. *Львівська політехніка*. Т.2. Число 2. 2016. С. 7–12.
9. Хамар У. В. Ідеї національної винятковості в російській філософській освіті. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. №29. С. 83–88.
10. Boorstin D. J. *The Americans: The National Experience*. New York : Random House, 1965
11. Madsen D. L. *American Exceptionalism*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 1998.